

Този текст е публикуван като 18 глава от изданието през 2006 година учебник на Нов български университет “Езикова култура. Как да пишем успешно по правилата.” с автори Бойка Бъчварова, Борислав Георгиев, Владимир Игнатов.

Глава 17

Други техники на изложението. Описание, разказ и обяснение.
ас. Владимир Игнатов

За да стане по-ясна нашата аргументация, понякога се налага в изложението да използваме описание, разказ или обяснение.

17.1. Описание

Използваме описание, когато се налага да представим някакъв обект в статично състояние чрез характеристика на неговите качества, признаци, структура или други отличителни белези.

Можем да опишем нещо, като описваме неговите отличителни признаци; като описваме частите или компонентите, от които описваният обект е съставен, или като описваме елементите, изграждащи неговата структура.

Описанията могат да бъдат обективни и експресивни.

Обективно описание

Обективното описание има за цел безпристрастно да информира, за да представи обекта такъв, какъвто е. Обикновено се използва неутрална в емоционално отношение лексика и прав словоред. Примерът, който посочваме е откъс от енциклопедична статия, описваща структурата на Арбанашката къща.

“...Разположена е навътре в обширен двор, заграден от всички страни с дебела и висока каменна ограда. В двора се влиза през яка порта. Къщата се състои от приземие, изградено с каменни стени, и етаж с паянтов скелет, пълнеж и талпени дъски, измазан отвън. Таванът откъм покрива има противопожарна изолация. В приземието се помещават избите и складовете за стоки, в някои къщи има и скривалище. Вратата за приземието е поставена в дълбока засводена ниша. Жилището е на етажа, за който води отделен вход с тежка дъбова или брястова врата, обкована с широкоглави гвоздеи, и широко дървено стълбище, на горния край с втора кована врата. Етажът е с богата планова схема – три функционално и композиционно ясно обособени групи помещения: приемно-жилищни, домакински и сервизни. От стълбището непосредствено се влиза в закрития чардак, който служи за приемна на домакина. Вдясно от чардака е стаята за гости на домакинята. Вляво е разположена жилищната част – соба и пруст, който изпълнява ролята на гардеробна и складово помещение. Домакинската част се състои от пецик и малка соба. В някои от по-големите къщи има и стая за родилката. Стаите са просторни и светли. Отопляват се с огнища и зидани печки (соба), които се палят откъм

огнището или от специални малки помещения. Подът е застлан с тухли, плочки или глина. Таваните, вратите, капациите на прозорците са украсени с дърворезба. Стените са декорирани с гипсови релефни вази с цветя и растителни орнаменти, които не се срещат другаде...”

Експресивно описание

При експресивното описание представяме обекта чрез чувствата, които той предизвиква. По този начин Иван Вазов представя образа на Мунчо в повестта “Чичовци”.

“Из един път нещо като глава се подаде на входа и погледна. Тая глава беше човешка, но вневъобразимо ужасна. Продъненото ѝ и зверовито лице, дето светеха две очи безумни, които се въртяха и пулеха свирепо, се свършваше с една остра изместена челюст, която млацеше и пуцаше лиги като на преживните животни; коса нестригана, сплъстена, разрошавена, на дълги засукани сиви висулки падаше на врата му и на лицето му. Тая глава приличаше на чумата, както е изобразена във въображението на децата.”

17.2. Разказ

Разказът представя последователното развитие във времето на една история - поредица от реални или въображаеми действия, случки и събития, които са свързани помежду си и имат единичен (уникален) характер. За да има разказ, задължително е необходим антропоморфен субект на действието, т.е. героят трябва да бъде човешко същество или да притежава човешки качества.

Най-често в академичното есе разказът се използва в разгърнатия пример (вж.). Той може да е част от аргументацията или да оформя заключението (вж.).

17.3. Обяснение

Обяснението е функционално-смыслов тип текст, който използваме за да разясним основно значението на определени понятия или да разясним какво представлява дадено явление. Обяснението се реализира чрез следните методи: дефиниция; сравнение и противопоставяне, причинно-следствен метод; деление и класификация; процесуален анализ или чрез комбинирането на изброените методи.

Дефиниция

Използваме дефиниция, за да определим значението на дума или израз. Начините за това са няколко:

1. Определение чрез посочване на най-близък род и видово отличие.
 - Трамваят е градско превозно средство, което се движи по релсов път.
2. Определение чрез посочване на синоним
 - Апатичен ще рече незаинтересован

3. Определение чрез посочване на функцията
 - Езикът е основно средство за комуникация между хората.
4. Определение чрез посочване на примери.
 - Птица е например врабчето, гълъбът или враната.
5. Конвенционално определение. Определяме смисъла и значението на дадено понятие като поясняваме нашето разбиране за него или се опираме на съществуваща договореност по въпроса в рамките на някаква научна или друга общност.
 - “Мрежа тук дефинирам като група, която взаимодейства, обменя, отстоява интереси, без да контролира територията, на която е разположена.” (Ивайло Дичев)

Сравнение и противопоставяне

При този метод сравняваме две или повече понятия, явления и т.н., като посочваме последователно приликите и разликите между тях, за да си изясним по-добре тяхната същност.

“Героите в трагедиите на Шекспир са така обременени от собствените си страсти, че много често не издържат на напрежението им, разкъсват нишките на собственото си време и преминават границата, която разделя нормалното състояние от лудостта. В трагедиите на Шекспир лудостта е действащо лице, на което е отредена такава роля, каквато то няма в творчеството на нито един от великите драматурзи. Полудява Офелия, полудява Леди Макбет, полудява Крал Лир, Хамлет симулира лудост, а и Отело преди фаталната постъпка изпада в състояние, близко до лудостта. Лудостта при Шекспир е норма на разстроена човечност, тя е и показател на човечността. Обратно, в Декамерон героите са поставени в един живот, пълен със здраве и физическо равновесие. Тук печели силният, защото е силен, и здравият, защото е здрав. “Връзките на времето” са яки и онзи, който има достатъчно възможности да ги притегли към себе си, прави това при всеобщото одобрение на Декамероновата компания. Съдията Рикардо ди Кинзика е женен за младата и красива Бартоломеа. Но той задоволява жена си не с онова, от което тя има нужда, а с приказки за светии, повеляващи въздържание. Корсарят Паганино отвлича Бартоломеа. Когато Рикардо идва да я откупи, тя отказва да се върне при мъжа си и остава при Паганино. “Та затова искам да остана при този човек и да работя с него, дорде съм млада, пък празниците, индулгенциите и постите ще оставя за по-късно – като остарее; а сега си вървете със здраве колкото се може по-скоро и си празнувайте колкото ви душа иска”(II, 10) Декамероновите герои живеят във време, когато животът започва, и те нямат желание да мислят за неговия край, с тях са веселието, безгрижието и лекомислието на всяко начало.”
(Исак Паси. Енциклопедия на ренесансовата човечност. Бокачо: Декамерон.)

Причинно-следствен метод

При този метод обясняваме същността на явлението, като посочваме какво го е причинило или какви са неговите следствия.

“Амбициозността на посредствения с високата си температура, като всеки афект, не му позволява да види границите на своето можене, признаците на безсилието, за да може да тегли естественото заключение със слагане примирено оръжието пред неумолимостта на необходимостта, по правилото “не е лъжица за моите уста”. Маниакът продължава борбата на всяка цена – за да я превърне в едно мъчение на неосъществими мечти, на едно бавно крушение на манията или на маниите му.”

(Иван Хаджийски, Психология на маниака.)

Деление и класификация

Този метод обяснява понятието или явлението, като го класифицира в рамките на някаква йерархична система и го дели на видове.

“Посредствеността бива лична и обществена. Личната посредственост е невъзможността на дадено лице да надхвърли установената в областта на неговия свят средна мярка за можене. Тя е личен недостатък, плод на липса на дарование или оценка.

Обществената посредственост е плод на обществена изостаналост, на невъзможност на даден народ да постигне в отделни или всички области на своя живот средната мярка можене, установена от останалите народи. От това гледище дадена лична гордост с оглед местната мярка може да се окаже последна посредственост с оглед достигнатата абсолютна мярка.”

(Иван Хаджийски, Психология на маниака.)

“Преди да продължим, трябва да направим едно разграничение между пълната, частична и относителна посредственост, която разлика дава и три групи маниаци.

Посредствеността е пълна, когато засяга всички сили на посредствения човек.

Посредствеността е частична, когато дадено лице е посредствено само в една посока, макар че за негово нещастие жизнената му амбиция лежи тъкмо в тази посока. Неговото самомнение в по-голяма или по-малка мяра е оправдано досежно останалите му качества. Силата на самомнението от истинските си качества това сбъркано в известен смисъл лице пренася и върху липсващите му качества и с това става злокачествен маниак.

Най-сетне посредствеността е относителна, когато дадено лице, нелишено от способности, ги надценява в смисъл: ако е средно взето, умен човек, смята се за талант; ако може да мине за талант, счита се за гений.

Маниацината, изградена на тази основа, е обществено най-опасната, защото е

най-силна, най-борческа и най-издръжлива, особено ако се опира в обществената посредственост.

Безспорно е, че колкото повече отиваме от пълната посредственост през частичната към относителната, толкова повече картината на проявите на маниацината се мени от напълно смешното към полусмешното и полусериозното, а понякога към твърде сериозното, каквито могат да бъдат проявите на относителния маниак, който носи черти на амбициозния човек от време на борбата за неговото утвърждаване”

(Иван Хаджийски, Психология на маниака.)

Процесуален анализ

Методът представлява описание на процес като последователност от повторими във времето етапи или стъпки.

“За приспособяване към силния може да се говори не при мъртвата обществена материя, при ситния пясък, който талвегът на живота пренася от единия бряг на другия, а при тия, които имат активно отношение към настоящия силен долу-горе в следната градация: работолено усмихване на представителите и органичената силата за галене на честолюбие то им; търсене приятелството и компанията им; покани за обяд и вечеря; посещения на имен ден; пращане честитки; малки и по-едри подаръци за жената и децата; нескъпене похвалите; показване винаги лице на почуда; възхита, дори изумление пред личния гений на силните; ръкопляскане на успехите им, пускане шепнешком или гласно похвали за тях и за мъдрата им политика; изказване с по-нисък или по-висок глас защита на делата им; посещения на събрания като безлично множество; излизане на събранието напред или разписване на края при оратора или при силните чрез поздрав и ръкостискания; записване в списъците и абониране за вестника; активна дейност в полза на силния като редник и най-после активна дейност като орган от ръководството.”

(Иван Хаджийски, Силният и слабият.)

“В един миг всички затворници застават мирно, за да посрещнат някой мним прокурор. Последният минава важно и гордо покрай строените затворници, задавайки отделни въпроси. Най-сетне пита за новите затворници, които веднага му биват представени. Разпитът на последните е обстоятелствен, от момент на момент става все по-цветист, докато стигне до въпроси, от които трябва да се черви и най-големият безсрамник. За голямо удоволствие на старите затворници новакът със заекване, мънкане, кашляне, с полудуми се мъчи да стъкми отговорите и да не разсърди строгия “прокурор”, който твърдо и нетърпеливо повтаря въпросите, оставени без отговор.

Със същия церемониал новият арестант минава “традиционния “лекарски” преглед, състоящ се в следното: По заповед той остава по кожа в средната част на тялото си, навежда се и “лекарят” проверява с една клечка, на която е завързан памук, да не страда от хемороиди. След това затворникът се

изправя, изплезва езика си, който лекарят натиска със същата клечка, за да провери дали няма ангина.”

(Иван Хаджийски, Из философията на съвременния затвор.)

Смесен метод

Много често практиката налага да се комбинират заедно два или повече от представените методи.

Комбиниране на метода на сравнение и противопоставяне с обяснение чрез примери:

“Пак на Хегел принадлежи доведена до детайли идея за разликата между отмъщение и наказание. Отмъщението заплита или разрешава отношения, възникнали между близки и познати, в повече или по-малко тесен – семеен, родов, съсловен или приятелски – кръг. Отмъщението произтича от предварително сложилите се отношения в границите на този кръг. Наказанието е почти безразлично към предварителните семейни или родови отношения, неговите единствени предпоставки са безличните закони и действията, които ги нарушават. Наказанието предпоставя отношения, възможни в границите на цялото човешко общество. Отмъщението е разправа на субективността, наказанието е волята на всеобщността. Отмъщението извира от раздразнената лична енергия, наказанието предполага спокойната решителност на закона.

Отмъщава Одисей, когато избива кандидатите на Пенелопа. Отмъщава Ахил, когато убива Хектор заради смъртта на приятеля си Патрокъл. Отмъщава Орест, когато убива майка си заради своя убит от нея баща. Отмъщава Медея, когато убива децата си заради неверността на своя съпруг. В по-ново време отмъщава Карл Моор заради несправедливостта на обществото – отмъщава, а не наказва, защото сам е несправедлив, защото собствената му личност се поставя над принципа. Отмъщава Алеко, когато убива Замфира, защото не може да разбере, че младостта е по-волна от птица и няма сила, която да спре любовта. Отмъщава Арбенин, когато убива жена си заради мнимата и изневяра, отмъщава, защото не иска да бъде като ония, които някога са чакали него самия.

Наказва Хамлет: той действува не толкова, защото е лично засегнат, а по-скоро защото неговата душевна хармония не може да възприеме разкъсаните връзки на времето. Хамлет не отмъщава на Офелия – тя няма никаква “вина” пред него, - но той я наказва, защото в нея предусеща женската слабост, която неизбежно ще доведе до престъплението. Аналогично е и неговото отношение към крал, кралица, придворни. Като съдия, който грижливо проучва всички за и против, чрез симулираната лудост и чрез актьорите Хамлет проучва престъплението до най-тънките психологически детайли. Той поема върху себе си всеобщото отмъщение, тоест наказанието, и скърби, че няма време да извърши всички престъпления, които му е отредено да извърши. За разлика от Арбенин Отело наказва, за да пресече пътя на престъплението:

Но трябва да умре, за да не мами

и други подир мен.

Отело се издига и до идеята, която различава отмъщението от наказанието, когато нарича себе си почтен убиец:

*Понеже, вярвайте, не съм направил
От злоба нищо, всичко все за чест !”*

(Исак Паси. Разумът на безумието. Сервантес: Дон Кихот)

Комбиниране на сравнение и противопоставяне с логическа дефиниция:

Епос. Класически героичен епос. Поемите на Омир са епически произведения, отнасят се към литературния род, наречен епос. Характерно за епическото художествено претворяване на живота е, че при него на преден план стои изображението на случки и събития. Епосът е повествователен род, в който всичко се предава чрез разказ. Това определя наличието на сюжет в епоса и по-големия му обем в сравнение с лириката и драмата. В епическите произведения авторът върви от изобразяването на външния свят към вътрешния, докато при лирическите произведения – от вътрешния свят към външния; в епическите произведения той създава картини, наподобяващи обективната действителност, а в лирическите произведения изразява душевни състояния, които отразяват отношението към тази действителност.

В сравнение с другите два литературни рода – лирика и драма – предимството на епоса е в способността му да изобразява цялото многообразие, многоликост, широта и пълноводие на живота, в неограничената му способност да рисува всички прояви на битието.